

Проф. др СЛОБОДАН О. ЈОВАНОВИЋ
Висока школа за пословну економију и предузетништво
Митрополита Петра 8, Београд, Србија
Е-адреса: slobodan.jovanovic224@gmail.com

ОРТАЧКИ УГОВОРИ КАО НАЧИН ПРИВРЕДНОГ УДРУЖИВАЊА У СРБИЈИ XIX ВЕКА

САЖЕТАК: Циљ рада је да се истраже ортачки уговори којима су се оснивала привредна удружења у Србији XIX века. Укратко су објашњене друштвене и привредне околности у Србији која се борила за независност од османске власти паралелно са развојем правног оквира привредног удруживања. Предмет пажње биле су одабране карактеристике правног посла ортаклука као облика за обављање привредне делатности. Истражено је који су послови обављани у облику ортаклука на основу српског Грађанског законика из 1844. године и неких касније донетих прописа којим су регулисане одређене делатности. Анализиран је садржај норми којима је дефинисан ортаклук, делатност ортаклука и одговорност према трећим лицима, као и форма и садржина уговора о оснивању грађанско-правног удружења по српском Грађанском законикау из 1844. Анализирани су и уговори о оснивању ортачког друштва по српском Трговачком законикау из 1860. године. Шири значај правног регулисања ортаклука омогућен је укидањем феудализма, усељавањем страних занатлија и издвајањем чланова породичних задруга у самостална домаћинства. То је допринело постепеном ширењу приватне својине и капиталистичких односа у Србији XIX века.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: српски Грађански законик 1844, српски Трговачки законик 1860, ортаклук, форма, уговор

УВОД

На почетку XIX века, за друштвене и привредне односе Кнежевине Србије, која је тежила обнови своје државе и коначном ослобађању од Османског царства, било је важно да што пре изгради институције капиталистичке привреде, чему је допринио богат законодавни рад после стицања аутономије Кнежевине Србије и независности њене државне управе, са правом самосталног усвајања закона, на основу Хатишерифа из 1830. (Други хатишериф).

Укидањем феудализма Хатишерифом из 1833. (Трећи хатишериф) створени су услови да се отпочне са изградњом капиталистичких односа у којима су приватна својина, самосталност привредних субјеката и тржишна привреда основа економског уређења државе. Иако Сретењски устав (1835) није изричито спомињао слободу трговине, она се подразумевала, али је било неопходно донети посебне законе који би регулисали облике у којима је могла да се обавља привредна делатност. У Србији су до тог доба била на снази правила Османског царства која су важила само за Турке, а за српски народ неписани правни обичаји и црквено право. Успех српског народа у ослобађању од османске власти и чињеница да је Србија била прва од свих словенских држава која је имала устав, били су узор свим словенским народима.¹

Опште је познато да српски Грађански законик из 1844. године (даље у тексту: СГЗ) представља скраћену, недоследну и непотпуну верзију Аустријског грађанског законика (даље у тексту: АГЗ)², као и разлози због којих су Павле Шероглић и Вук Караџић, први критичари СГЗ, били против неких његових решења или употребљеног језика.³ Такође, нећемо се детаљније бавити ни претечама ортаклука из римског права, јер су оне добро познате и адекватно објашњене у нашој правној теорији.⁴ Поред наведених питања, предмет пажње нису ни разлози, ни околности доношења појединих закона, већ појам, форма и садржина уговора о ортаклуку по СГЗ, као и форма „друштвеног“ уговора, односно уговора о оснивању ортакчког друштва по српском Трговачком законуку из 1860. године, делатност и одговорност ортака према трећим лицима.

ПОЈАМ ОРТАКЛУКА

Ортаклук као један од најстаријих облика обављања трговачких, финансијских, пољопривредних и других послова још од друге половине Римске републике⁵, по први пут је у Србији законски уређен у СГЗ из 1844. године са тридесет шест чланова (723–758). Услед високих камата и зеленашења у средњем веку канонска теорија Католичке цркве једно време била је против позајмљивања капитала и подстицала је удруживања у ортаклуке.⁶ То је допринело

¹ Љубомирка Кркљуш, „Словенске новине о Србима 1848. године: Allgemeine Slawische Zeitung“, *Зборник Мајице српске за историју* 102 (2020), 35.

² Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch für die gesammten Deutschen Erbländer der Oesterreichischen Monarchie, Patent vom 1. Juni 1811, *Justizgesetzsammlung*, Nr. 946 (Општи грађански законик за немачке наследне земље Аустријске монархије, патент од 1. јуна 1811. године, *Збирка закона*, бр. 946).

³ Павле Шероглић, *Реџика на одговор Господина Милоша Свеџића у Ујугу III. Језу-кословноме*, Штампарија Јована Каулиција, Нови Сад 1847.

⁴ Драгомир Стојчевић, *Римско приватно право*, Савремена администрација, Београд 1985; Милена Полојац, „Ортаклук као заједница имовине у српском Грађанском законуку – Историјски осврт на § 727“, у: *Српски грађански законик – 170 година*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2014. и други.

⁵ Д. Стојчевић, н. д., 272.

⁶ William Robert Scott, *The constitution and finance of English, Scottish and Irish joint-stock companies to 1720, The general development of the joint-stock system to 1720*, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge 1912, 1.

даљем развоју ове врсте привредног удруживања у свим земљама. У Србији која је била под отоманском влашћу, услед феудалних односа, живота и рада у породичним задругама и затворене привреде, правни посао ортаклука није ни могао да постоји. Тек је са српским Грађанским закоником из 1844. године институционално регулисан ортаклук као облик привредног удруживања.

Према српском Грађанском закоником из 1844. године, уговор о ортаклуку је настајао када се два или више лица споразумеју да свој труд или ствари уложе у корист из које ће поделити добит. Ова дефиниција разликује се од одредбе члана 1811 АГЗ по којем такав уговор служи за оснивање друштва ради заједничког стицања.⁷ Само по себи, бављење неком делатношћу или предузимањем пословног подухвата путем ортаклука никада у историји није ни било без намере стицања заједничке користи. Зато сматрамо да је формулација „заједничка корист” само констатација једне од главних карактеристика ортаклука коју је створила држава у Римској републици (убирање пореза, извођење великих државних радова и набавке за опрему војске, као и задовољење одређених приватних интереса робовласника⁸). Стицање добити као циљ удруживања ортака свакако је могло да се оствари стицањем користи у виду имовинских и облигационих права као основне претпоставке за обрачун пословне успешности ортаклука. Извесно је било да ортаци улагањем своје имовине и/или рада нису могли са сигурношћу да предвиде да ће њихов рад и пословање ортаклука створити добит. Да ли ће ортачко удруживање стећи добит, као и у данашњем пословању привредних друштава, и тада је зависило од обавеза, губитака и пословних трошкова који су могли да буду већи од остварене користи. О томе сведоче и одредбе СГЗ које регулишу начин деобе користи (ползе)⁹, забрану закључења рачуна ради поделе добити, пре него што се посао не сврши или не протекне уговорени рок¹⁰ и право да се захтева добит код дугогодишњих уговора који доносе годишњу корист, али само под условом да „посао не страда”.¹¹

Ступањем на снагу српског Трговачког законика 1860. године дефиниција јавног ортаклука је битно промењена. У чл. 23 изразом „... намеравајући да тргују под заједничком фирмом” истиче се да је ортаклук привредна организација, односно „друштво трговачко”, према изразу употребљеном у наслову Главе 3 СТЗ – „О друштвима трговачким и о правилима за њи”. И поред тога што је СТЗ представљао мање-више скраћени превод прве књиге француског Трговачког законика са укупно 170 параграфа¹² (О трговини

⁷ АГЗ, Члан 1811 (подвучено најважније – *прим. ауи.*): “Durch einen Vertrag, vermöge dessen zwey oder mehrere Personen einwilligen, ihre Mühe allein, oder auch ihre Sachen zum gemeinschaftlichen Nutzen zu vereinigen, wird eine Gesellschaft zu einem gemeinschaftlichen Erwerbe errichtet” („Уговором којим се двоје или више лица сагласе да удруже свој труд или и своје ствари за заједничку корист, оснива се друштво ради заједничког стицања”); СГЗ, Члан 723: „Уговоръ ортачкїй бѣва онда, кадъ се два или выше нѣи’ лица’ сложѣ, да свой трудъ, или и ствари своѣ уложѣ на то да ползу, коя се одтуда добыѣ, међ собом дѣле”.

⁸ Д. Стојчевић, н. д., 272–273.

⁹ СГЗ, члан 739.

¹⁰ СГЗ, члан 744.

¹¹ СГЗ, члан 745.

¹² Мирко Васиљевић, „Француски трговачки законик (1807) као модел – узор српског трговачког законика (1860)”, *Право и привреда: часопис за привредноправну теорију и праксу*, XLIV, 9–12 (2007), 31.

уопште: трговци и професионалне обавезе, трговачка друштва, берзе, агенти за промет хартија од вредности, залога, трговачки регистри, застарелост, посредници, комисионари и превозници, куповина и продаја, трасирана и сопствена меница) и што је француска правна теорија стајала на становишту да ортаклук представља трговачко друштво са својством правног лица¹³, Стојан Вељковић¹⁴ је у свом коментару изричито одбијао да прихвати да би такво тумачење могло да произлази из одредби СТЗ.¹⁵ У складу са историјским објашњењем настанка и развоја акционарског друштва из ортаклука у Енглеској¹⁶, он је сматрао ортаклуке удружењима лица која имају права корпорације, али не и статус „правословног” лица у облику трговачког друштва.¹⁷

ФОРМА И САДРЖИНА УГОВОРА О ОРТАКЛУКУ И ОРТАЧКОГ ДРУШТВЕНОГ УГОВОРА

Форма уговора о ортаклуку зависила је од тога да ли се ради о грађанско-правном удружењу, односно грађанском тековинском друштву¹⁸ или једном типу од ортачких друштва предвиђених СТЗ [у чл. 22 законодавац је прописао три типа трговачког друштва као три вида трговачког ортаклука: јавни ортаклук (ортаклук под заједничким именом), мешовити ортаклук (командитни) и безимени ортаклук (акционарски)]. У недостатку посебних правила о форми као услову пуноважности уговора о ортаклуку, примењивала су се општа правила уговорног права СТЗ по којем је сваки уговор имао једнаку пуноважност било да је закључен усмено или писмено; пред судом или ван њега; са или без сведока. Ипак, у тадашњем упоредном праву обавеза закључења било којег уговора у писаној форми зависила је од законом прописаног новчаног износа. Тако је у аустријском праву била предвиђена обавезна писана форма када су уговори премашивали вредност од педесет

¹³ Француски Грађански законик из 1804. године, Књига II – Ствари и различите модификације имовине, Део I – О разликовању ствари, Глава II – Покретности, члан 529 (подвучено најважније – *прим. аућ.*): “Sont meubles par la détermination de la loi, les obligations et actions qui ont pour objet des sommes exigibles ou des effets mobiliers, les actions ou intérêts dans les compagnies de finance, de commerce ou d’industrie, encore que des immeubles dépendans de ces entreprises appartiennent aux compagnies. Ces actions ou intérêts sont réputés meubles à l’égard de chaque associé seulement, tant que dure la société” („По закону покретним стварима сматрају се обавезе и радње које за предмет имају плативе износе или покретне ствари, акције или уделе у финансијским, привредним или индустријским предузећима, као и зграде које припадају овим предузећима. Ове акције или удели сматрају се покретним стварима само у односу на сваког ортака, све док траје друштво”).

¹⁴ Доктор права, професор римског и кривичног права на Лицеју и Великој школи у Београду; члан Друштва српске словесности од 1857, председник Касационог суда, министар правде Кнежевине Србије и члан Српске краљевске академије од 1892. Вид.: САНУ, „Стојан Вељковић, правник и политичар”. Доступно на: <https://www.sanu.ac.rs/clan/veljko-vojic-stojan/>.

¹⁵ Стојан Вељковић, *Коментар Трговачког законика за Књажевсџо Србију*, Државна штампарија, Београд 1866, 129–131.

¹⁶ W. R. Scott, н. д., 1–14.

¹⁷ С. Вељковић, н. д., 131.

¹⁸ Драгољуб Аранђеловић, *Аустријски грађански законик*, 2. издање, Просвета, Београд 1921, 153.

талира.¹⁹ У француском праву постојала је обавеза да су сви правни послови у којима ствар или сума прелази износ од сто педесет франака морали да буду закључени пред јавним бележником. Ово правило примењивало се само ако прописима о трговини није били прописано нешто друго.²⁰ Српски Грађански законик није предвиђао никакво ограничење, па су грађани Кнежевине Србије могли слободно закључивати уговоре, без обраћања на форму у којој ће ступати у жељене правне односе и без страха или неизвесности у вези с тим да то може утицати на пуноважност уговора. Трговци и занатлије су уговором о ортаклуку оснивали грађанско-правна удружења комерцијалног карактера када год су то сматрала корисним. Зато није потребно посебно наглашавати да је СГЗ тиме омогућио слободу предузетништва и привредног удруживања грађана без обзира на њихов правни положај: трговци и занатлије, с једне стране, и остала лица без тог својства, с друге.

Српски Грађански законик из 1844. године није регулисао битне састојке уговора о ортаклуку, већ је диспозитивним нормама уредио поједина питања односа ортака у погледу улога, имовине, управљања, поделе добити, одговорности за штету ортаклуку, наслеђивања удела, трајања и престанка ортаклука. Доношењем СТЗ 1860. године извршено је раздвајање правног оквира којим је уређен настанак и рад професионалних трговачких друштава од правила за обављања привредне делатности грађана садржаних у СГЗ. Овај дуализам, наслеђен из француског правног система, настављен је све до данас.²¹

Српски Трговачки законик из 1860. године предвидео је другачије решење за форму уговора о ортаклуку. По њему уговори јавног и мешовитог ортаклука морали су да се закључе у писаном облику.²² Ни СТЗ, као ни СГЗ, није прописивао минималну садржину уговора путем битних састојака за његову пуноважност. СТЗ једино истиче да у уговору о ортаклуку треба назначити све што се уговара, јер се са сведоцима не може доказивати садржина уговора.²³ Међутим, СТЗ је на један посредан начин указао који подаци би се могли сматрати битним састојцима уговора. То је учињено путем обавезе ортака да, пре почетка рада, објаве на прописани начин делове уговора о ортаклуку. У тој објави они су били дужни да наведу: име и презиме, занимање и функцију (стање) ортака, изузимајући акционаре и командиторе; пребивалиште; трговачку фирму ортаклука, имена ортака којима је поверено да пословима управљају и у име друштва потписују; колико је датог или обећаног командитног капитала, време кад ће друштво почети са радом и рок кад ће престати.²⁴ СТЗ је предвиђао ништавост ортакског друштвеног уговора (за јавни и мешовити – командитни ортаклук – *йрим. ауи*.), као и његових измена и допуна, ако правила о објављивању наведених података не буду испуњена. Уговор се сматрао неважећим у односима ортака, али не

¹⁹ Димитрије Матић, *Објаснењ Грађанског законика за Княжество србско*. Част 2, оддџленіе 2. Княжества Србскогъ Књигопечатњи, Београд 1851, 733.

²⁰ Француски Грађански законик из 1804. године, члан 1341.

²¹ М. Васиљевић, н. д., 30.

²² СТЗ, члан 40.

²³ СТЗ, члан 42.

²⁴ СТЗ, члан 43.

и према трећим лицима.²⁵ Код јавног и мешовитог ортаклука уговарачи нису имали обавезу да оснивачки уговор суд потврди, али су у том случају морали бити састављени у онолико примерака колико је било уговарача. Уговори безименог (акционарског – *ирим. ауиј.*) друштва морали су бити судски потврђени, а суд их није смео потврдити ако оснивачи – акционари нису претходно прибавили и приложили одобрење Министарства финансија за оснивање друштва.²⁶

У једном случају чак ни писана форма уговора о јавном ортаклуку није стварала правну извесност у вези са његовим оснивањем и континуитетом. Према Вељковићу, уговор о оснивању јавног трговачког ортаклука био је апсолутно ништав ако би се испоставило да је била погрешна претпоставка да је ортак који је примљен у ортаклук поседовао искуство и знање. То се могло десити ако је ортак био неспособан да управља пословима ортаклука, а остали ортаци су разумно веровали у тренутку закључења уговора у постојање његових пословних способности.²⁷ У наведеном смислу друштвени уговор за оснивање јавног ортакчког друштва био је правне природе *intuitu personae*.

Имајући у виду да грађанско-правни ортаклуци нису имали својство правног лица, на њега су се примењивала правна правила СГЗ. За ортакча друштва важила су правила СТЗ (изричита и она изведена тумачењем и у духу трговачког права) и трговачки обичаји, па тек онда правила СГЗ.²⁸

ДЕЛАТНОСТ ОРТАКЛУКА И ОДГОВОРНОСТ ПРЕМА ТРЕЋИМ ЛИЦИМА

Димитрије Давидовић у својој *Историји српског народа* помиње да су Срби били или земљорадници или војници или свештеници или трговци. Када се ради о трговцима, Давидовић их описује као несклоне штедњи и преданом раду и да зато нису били богати, мада је било и таквих.²⁹ Занатство се тешко развијало у еснафском систему који је бављење најуноснијим занатима дозвољавао само турском становништву, а у осталим занатима привилеговао турске занатлије на штету српских.³⁰ Поред тога, занатство и сеоска радиност одвијали су се у оквиру породичних задруга које, по својој природи, нису биле тржишно оријентисане већ окренуте задовољавању свакодневних животних потреба. С обзиром на заосталу феудалну организацију заната коју су карактерисали њој прилагођени специфични занати и начин производње, кнез Милош Обреновић је у првој половини XIX века наређивао да се у Србију позивају страни мајстори – занатлије да дођу у

²⁵ СТЗ, члан 43.

²⁶ СТЗ, члан 41 у вези са чланом 38.

²⁷ С. Вељковић, н. д., 121–122.

²⁸ С. Вељковић, н. д., 7–8.

²⁹ Димитрије Давидовић, *Историја народа српског*, књ. 1, друго изд. Књажевства Србскогъ Књигопечатњи, Београд 1846, 18.

³⁰ Никола Вучо, *Привредна историја Србије до Првој светској ратна*, Научна књига, Београд 1955, 192.

Крагујевац и насељавају се како би се модернизовало и унапредило занатство Србије.³¹ Зато је и Уредба о еснафима из 1847. године у осам чланова (128. до 135) регулисала правни положај страних лица која су у Србију долазила да раде. Осим тога, после Првог српског устанка 1804. године, Срби су „...почели руде копати, топове лити и баруџ правити...”³², што је на свој начин доприносило привредном развоју Србије.

Када говоримо о пословима или делатности због којих су физичка лица од друге половине XIX века у Србији ступала у ортаклуке, у литератури се помиње неколико примера. Ортаци су улагали ствари и труд у заједницу добара ради обављања неког посла краћег трајања који је престајао када се сврши посао (на пример, када се прода товар на лађи или прође „панађур”³³) или трајног бављења трговачком или производном делатношћу (ортаклуци са странцима ради трговине или бављења новим занатима и бољег коришћења занатског искуства³⁴; више лица су се могла уортачити да нешто купују или узму под аренду какво непокретно добро или за какав други посао³⁵). У енглеској историји, наводи се један пример ортаклука који јасно описује природу ортаклука. У поморској трговини средином XVI века у Енглеској је било уобичајено да се власник брода удружи са неким морнаром у ортаклук у којем је морнар имао право на добит која би се постигла конкретним поморским путовањем.³⁶

Ступањем на снагу СТЗ 1860. године ортаклук се могао сматрати субјектом привредног права само ако се бавио трговином као занимањем. Устројенијем Трговачког суда од 12. децембра 1859, основан је Трговачки суд у Београду који је судио у свим парницама које су се односиле на уговоре и поравнања због трговине између трговаца, занатлија и банкара, у парницама свих лица које су се односиле на трговачки посао и у свим случајевима предвиђеним Трговачким закоником или посебним законима.³⁷ Члан 17 Устројенија Трговачког суда сматрао је трговачким послом: „Сваку куповину ране, еспапа и у опште покретних ствари у цели препродаје било онако као што је узето, било после пошто се преради или у други вид обрне.” То је значило да се посао сматрао трговачким само када је правни посао куповине или набавке покретних ствари био уз накнаду и ради даље препродаје.³⁸ Набавка и препродаја непокретности није се сматрала трговачким послом.

Заједничко добро или колективна својина на главници ортаклука била је основ одговорности за обавезе према трећим лицима. Међутим, обим одговорности зависио је од тога да ли се ради о ортаклуку као грађанском удружењу или ортаклуку који представља привредно друштво (трговачко друштво).

³¹ Бориша Радовановић, *Сџари Крагујевац*, Круг, Крагујевац 1996, 157, 159, 163.

³² Д. Давидовић, н. д., 123.

³³ Д. Матић, н. д., 971, 975.

³⁴ Н. Вучо, н. д., 197.

³⁵ Д. Матић, н. д., 947.

³⁶ W. R. Scott, н. д., 11.

³⁷ Мирослав Поповић, *Судство у Кнежевини Србији (1838–1869)*, докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд 2014, 167.

³⁸ С. Вељковић, н. д., 13, 17.

У првом случају важила су следећа правила: главница ортаклука се уста-новљавала закључивањем ортакког уговора којим су, поред осталог, били дефинисани улози ортака. Улози ортака могли су да се односе на све врсте ствари (новац, покретне и непокретне ствари и плодови), с тим да је одговорност према трећим лицима била ограничена имовином која је уложена у ортакку заједницу добара. Треба имати у виду да су одредбе СГЗ биле диспозитивне природе, али ради јасноће СГЗ је препоручивао да се изврши попис ствари да би се знало шта је уложено.³⁹ При томе, ортаци су могли да уложе целокупно своје имање и покретне ствари или само један део сопствене имовине у ортаклук и то је правило формулисано у другој реченици чл. 727 на следећи начин: „...Што би кои ортакъ изванъ тога (главнице ортаклука – *йрим. ауи*.) иоштъ имао, оно не принадлежи овамо, него његово собствено оддљено добро.” Тиме је законодавац допустио слободу ортацима да уговором опредељују обим своје имовине којом ће покривати обавезе према лицима са којима је ортаклук ступао у правне односе. Према професору Матићу⁴⁰, када се улог ортака односио на одређену индивидуалну ствар или право или више конкретних одређених стари или права, али не целу имовину ортака, радило се о „почастномъ ортаклуку”, а у обрнутом случају када су била обухваћена сва имовинска добра и права ортака, садашња и будућа, о „обштемъ ортаклуку”.⁴¹ У општеприхваћеној правној терминологији, у првом случају се радило о партикуларном ортаклуку, а у другом о генералном ортаклуку.⁴²

Ако ортаци нису пописали своју имовину коју су улагали у ортаклук, супсидијарно су се примењивала правила СГЗ о породичној задрузи. Ипак, треба истаћи да та правила нису била у свему прикладна на уговор о ортаклуку јер се радило пре свега о задрузи као институцији породичног и наследног права.⁴³ Као заједница заснована на крвном сродству, заједничком раду, животу и имовини она је битно одударала од институције ортаклука који је настајао са неком трговачком сврхом која је, у неким случајевима, могла временски краће да траје или да траје одређено време, а не доживотно. Када се радило о имовини, примена правила по којем је имовина задруге била неопредељена улозима (СГЗ, члан 508: Што је год имања и добара у задрузи, није једнога но свију...) могла је на односе ортака лако да се превазиђе накнадним споразумом ортака о вредности њихових удела у главници ортаклука. Једино ако ортаци нису могли да се споразумеју, о томе је одлучивао суд. Друго, у погледу наслеђивања у ортаклуку важило је правило, као и за наследнике у породичној задрузи, да на наследнике не прелазе права и

³⁹ СГЗ, члан 726.

⁴⁰ Министар просвете и црквених послова, министар правде, заступник министра иностраних дела, председник Друштва српске словесности, члан Државног савета, члан Касационог суда и професор Лицеја из грађанског и државног права од 1848. до 1851. године. Вид.: Љубомирка Кркљуш, „Димитрије Матић у Српском народном покрету 1848–1849. године – У спомен једном знаменитом српском научнику”, *Зборник Матице српске за историју* 105 (2022), 9–34.

⁴¹ Д. Матић, н. д., 950.

⁴² Борислав Т. Благојевић (гл. редактор), *Правна енциклопедија*, књига 2, Савремена администрација, Београд 1989, 1049.

⁴³ М. Полојац, н. д., 266.

обавезе *ipso iure*⁴⁴, али су наследници имали право да траже стање права и обавеза до смрти ортака којег наслеђују.⁴⁵ Ако се радило о ортаку са личним својствима која су била важна за ортаклук (претпоставка закључења уговора о ортаклуку по принципу *intuitu personae*), његовом смрћу се ортаклук раскидао. У том случају наследници су имали право на исплату улога и удела у добити преминулог ортака или дужност покривања његовог удела у губитку, већ према резултату вођења ортаклука.⁴⁶

У другом случају, обим одговорности ортака за обавезе ортачког друштва зависио је од тога да ли су њихова имена објављена (јавни ортаклук по СТЗ) или се радило о јавности анонимним члановима ортачког друштва.⁴⁷ Ако се радило о јавном (општем) ортаклуку, ортаци су одговарали за обавезе према трећим лицима целом својом имовином. Једино су ортаци чија имена нису била позната трећим лицима одговарали за обавезе само имовином коју су уложили у ортаклук.⁴⁸ Скрећемо пажњу да СТЗ познаје три врсте ортаклука наведене на почетку треће главе овог рада и да се тиме надовезао на различит правни положај чланова ортаклука које је предвиђао СТЗ.

У другој половини XIX века доносе се специјални закони којима се детаљније уређују услови за обављање појединих делатности. На пример, Рударски законик за Књажевство Србију од 15. априла 1866. године⁴⁹ прописивао је да право на вађење руда и обављање других рударских радова могу добити предузимачи самостално или више њих у једној од горе наведених форми трговачких друштава (или „ортачина” како је наведено у релевантној одредби тог законика).⁵⁰

У првој половини XIX века страна акционарска друштва за осигурање са седиштима у Италији, Аустрији и Енглеској продавала су услуге осигурања преко локалних трговаца који су заступали њихове интересе.⁵¹ Таквим начином осигуравања локално становништво није имало никакво обезбеђење да ће осигуравач исплатити осигурану штету, јер су имовина и капитал осигуравача били у страним земљама. Слична ситуација је постојала и после доношења СТЗ, јер су страна акционарска друштва за осигурање оснивала филијале у Србији, при чему није вршена никаква државна контрола и надзор над њиховим оснивањем, условима осигурања и укупним начином пословања.⁵² То су били само неки од разлога за доношење Закона о осигу-

⁴⁴ СТЗ, члан 492: „Наследницима стајаће на вољи, или поделити се, или у заједини неподељени заостати”.

⁴⁵ СТЗ, члан 752.

⁴⁶ Д. Матић, н. д., 972–973.

⁴⁷ СТЗ, члан 750.

⁴⁸ Д. Матић, н. д., 970.

⁴⁹ Рударски законик за Књажевство Србију, Београд, у Правительственной печатни, издань 15. априла 1866. године.

⁵⁰ Исто, члан 58. У Енглеској и Немачкој су у XV и почетком XVI века били широко примењивани рударски ортаклуци са преносивим власничким уделима. Вид.: W. R. Scott. н. д., 1, 13, 39.

⁵¹ Здравко Петровић, Владимир Чоловић, Душко Кнежевић, *Историја осигурања у Србији, Црној Гори и Југославији до 1941. године*, Београдска банкарска академија, Досије студио, Институт за упоредно право, Београд 2013, 69 и даље.

⁵² Антоније Тасић, *Основи осигурања*, Заједница осигурања имовине и лица „Војводина”, Нови Сад 1975, 87.

равајућим друштвима 1892. године и поверавања контролно-надзорних овлашћења Министарству народне привреде. Тим законом било је прописано да су сва друштва за осигурање дужна да своју фирму и главног агента који ће их представљати региструју („протоколишу”) код надлежног суда и да воде књиге које прописује Трговачки законик⁵³, као и да Министарству народне привреде поднесу по два егземплара својих правила, као и измена, на српском језику.⁵⁴ Осим тога, у циљу заштите осигураника била је прописана обавеза друштва за осигурање да почетком сваке године уплате у државну касу јемство у висини једне петине уплаћене премије осигурања у Србији, наведене у извештају друштва. Поред јемства, свако друштво је морало имати у Београду, незадужено непокретно имање у вредности од 150.000 до 200.000 динара.⁵⁵

Претходно наведено указује на то како је ортаклук еволуирао упоредо са развојем појединих делатности и потребама заштите интереса народне привреде. Од првобитног грађанско-правног удружења ради предузимања неког пословног подухвата до оснивања трговачких друштава у Србији није прошло превише времена, с обзиром на прилично касно укидање феудализма у Србији у првој трећини XIX века. Иако су ортачки уговори били регулисани СТЗ, на односе ортака у великој мери је утицао начин на који су они споразумом уређивали своје међусобне односе. А када је СТЗ ступио на снагу, ортачки уговори су допуњени и ортачким друштвеним уговорима којима су се оснивали различити облици привредних удружења лица, према проф. Вељковићу, односно трговачких друштава према француском Грађанском законнику. Обе врсте уговора имале су велики значај за настанак привредних удружења и организација ради обављања трговачке или производне делатности. Имајући у виду политичке и миграционе околности, шири значај правног регулисања ортаклука омогућен је укидањем феудализма, усељавањем страних занатлија и издвајањем чланова породичних задруга у самостална домаћинства. Обављањем занатске делатности и трговине у оквиру самосталног домаћинства стварају се производи и пружају занатске услуге које више нису намењене потребама породичне задруге, већ опстанку домаћинства продајом робе и услуга на тржишту. То је допринело постепеном ширењу приватне својине и капиталистичких односа у Србији XIX века.

⁵³ Закон о осигуравајућим друштвима, 1892, члан 1.

⁵⁴ *Истѿо*, члан 2.

⁵⁵ *Истѿо*, члан 7.

Prof. SLOBODAN O. JOVANOVIĆ, PhD
The Faculty of Business Economics and Entrepreneurship
Mitropolita Petra 8, Belgrade, Serbia
E-mail: slobodan.jovanovic224@gmail.com

PARTNERSHIP AGREEMENTS AS ECONOMIC ASSOCIATIONS IN SERBIA IN THE 19TH CENTURY

SUMMARY: The aim of the work is to investigate the legal framework of partnership agreements that were used to establish business associations in Serbia in the 19th century. The social and economic circumstances in Serbia, which fought for independence from Ottoman rule in parallel with the development of economic association legal framework, are briefly explained. The subject of attention were the selected characteristics of the partnership as a form of the legal business and economic activity. The partners invested things and effort in the community of goods for the purpose of performing some work of a shorter duration that ended when the work was completed, or for permanently engaging in trade or manufacturing. Partnership, as one of the oldest forms of commercial, financial, agricultural and other activities since the second half of the Roman Republic, was legally regulated in Serbia for the first time in the Serbian Civil Code 1844 with 36 articles. It was investigated which jobs were performed in the form of partnerships on the basis of the Serbian Civil Code 1844 and some later legislation regulating certain activities. There is the analysis of the content of the norms defining partnership, partnership activity and responsibility towards third parties and the form and content of the contract on the establishment of a civil-legal association according to the Serbian Civil Code 1844 and as a contract on the partnership incorporation according to the Serbian Commercial Code 1860. Both types of contracts influenced the association of several persons in business associations in the form of partnerships for the purpose of trading or manufacturing. In addition to reasons of a political and migration nature, craft activities and trade within an independent household meant manufacturing products and providing services intended for the survival of the household craft on the market and no longer for the needs of the family cooperative. This contributed to the gradual expansion of private property and capitalist relations in Serbia in the 19th century.

KEYWORDS: Serbian Civil Code 1844, Serbian Commercial Code 1860, partnership, form, contract